

Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies

ISSN 2519–268X print
ISSN 2518–1327 online

doi: 10.32718/nvlvet9103
<http://nvlvet.com.ua/>

UDC 334.021.1

Trends in agricultural development and its state regulation

O.S. Salamin

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 19.07.2018
Received in revised form
27.08.2018
Accepted 28.08.2018

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-067-711-13-24
E-mail: Oksana_Salamin@i.ua

Salamin, O.S. (2018). Trends in agricultural development and its state regulation. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies, 20(91), 14–18. doi: 10.32718/nvlvet9103

The problems of development and implementation of state regulatory policy in agriculture of Ukraine are considered. An attempt is being made to bring it closer to the principles applied in economic of developed countries. Such an approximation for all years of reforms was carried out without taking into account the initial stages of the formation of market relations in Ukraine. The release of levers of state regulatory influence without a prevailing market regulation mechanism only intensified the problems. In economically developed countries, market relations have been developing for a long time in an evolutionary way in conjunction with state regulation of the agrarian economy to solve problems that have arisen from time to time. The quantitative relations characteristic of economically mature systems cannot be extended to the domestic economic system. An indication of the blind spread of approaches to the state regulatory policy of Ukraine that characterize quantitative ratios in mature economic systems is the implementation of monetary policy. A prerequisite for monetary policy and appropriate macroeconomic analysis is the balance of the economy, in which the need for a certain amount of money is formed. Such an approach is acceptable for sustainable market systems, where certain trends and patterns are formed, but it cannot be applied for economies where market trends are only emerging. Therefore, the monetary policy in agriculture could not provide the expected results. Proposed commonly accepted in foreign publications factors that determine the need for state regulation of agriculture, taking into account the state of the domestic agricultural sector to complement such as the creation of identical starting conditions, activation of entrepreneurial activity. Without this, in Ukraine, high-growth entities of a holding type of a large size are formed at a high pace. They use the most advanced technical equipment, involve narrow-profile specialists, they form large commodity batches, which can enter the foreign markets without intermediaries. All agrohholdings, however, deprive rural inhabitants of the opportunity to create farms, increase unemployment and social problems in villages. Objective competitive advantages of domestic agriculture, which are determined by fertile black earth, are used by a limited number of persons.

Key words: state regulation of agriculture, organizational forms of management, market mechanism of regulation of economy, socially oriented market economy.

Тенденції розвитку сільського господарства та його державне регулювання

O.C. Саламін

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Розглядаються проблеми розробки та здійснення державної регуляторної політики у сільському господарстві України. Критично аналізується намагання наблизити її до тих принципів, що застосовуються в економічно розвинутих країнах. Таке наближення за всі роки реформ здійснювалось без урахування початкових етапів становлення ринкових відносин в Україні. Відпущення важелів державного регуляторного впливу без сформованого ринкового механізму регулювання лише посилювало проблеми. В економічно розвинутих країнах ринкові відносини формувались тривалий час еволюційно в поєднанні з державним регулюванням аграрної економіки для вирішення проблем, які періодично виникали. Не можуть на вітчизняну економічну систему поширюватись і кількісні співвідношення, характерні для економічно зрілих систем. Свідченням сліпого поширення на державну регуляторну політику України підходів, які характеризують кількісні співвідношення у зрілих економічних системах, є здійснення монетарної політики. Передумовою монетарної політики і відповідного макроекономічного аналізу є рівновага економіки, при якій формується

потреба у певній кількості грошей. Такий підхід прийнятний для сталих ринкових систем, де формуються певні тенденції та закономірності, але він не може застосовуватись для економік, де ринкові тенденції тільки зароджуються. Тому монетарна політика у вітчизняному сільському господарстві не могла забезпечити очікуваних результатів. Запропоновано загальноприйняті у зарубіжних виданнях чинники, що визначають необхідність державного регулювання сільського господарства, з урахуванням стану вітчизняної аграрної галузі доповнити такими, як створення однакових стартових умов, активізація підприємницької діяльності. Без цього в Україні високими темпами формуються особливо великі за розмірами суб'єкти господарювання холдингового типу. У них використовуються довершені технічні засоби, залучаються вузькопрофільні фахівці, вони формують великі товарні партії, які можуть без посередників виводитись на зовнішні ринки. Все ж агрохолдинги позбавляють можливості сільських жителів створювати фермерські господарства, посилюють безробіття і соціальні проблеми у селах. Об'єктивні конкурентні переваги вітчизняного сільського господарства, які визначаються родючими чорноземами, використовуються обмеженою кількістю осіб. Уже в даний час це провокує соціальні конфлікти.

Ключові слова: державне регулювання сільського господарства, організаційні форми господарювання, ринковий механізм регулювання економіки, соціально орієнтована ринкова економіка.

Вступ

Проблеми поєднання ринкових регуляторів сільського господарства, які діють автоматично, з державним втручанням у галузь були актуальними завжди. Вони настільки практично значущі, що саме підходами до їх вирішення визначається водорозділ у поглядах на подальші перспективи розвитку сільського господарства та його організаційну побудову. Пропонується весь спектр можливих поглядів – від невтручання у діяльність суб'єктів господарювання до прямого адміністративного впливу. Усі точки зору обґрунтовуються, наводяться приклади ефективного застосування підходів, що пропонуються у світовій економічній історії. За останні роки в умовах європейської інтеграції України особлива увага звертається на наближення рівня та спрямування вітчизняної регуляторної політики до загальних засад її здійснення в країнах Європейського Союзу. До уваги не завжди береться необхідність вирішення актуальних для вітчизняного сільського господарства проблем, які для країн не були актуальні ніколи або вирішені на початкових етапах становлення ринкових відносин.

Загалом проблеми державного регулювання сільського господарства складні й багатопланові. На їхнє вирішення спрямована значна кількість наукових публікацій. Критично оцінюючи сучасну державну регуляторну політику, В.П. Рябоконт та О.М. Супрун зазначають, що така політика більше спрямована на подальше консервування ситуації, коли сільське господарство продовжуватиме дотувати суспільство дешевим продовольством, ніж на вирішення проблем сільського господарства (Riabokon and Suprun, 2012). З ними солідарна Л.В. Молдаван, відстоюючи необхідність паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію та державної підтримки умов розширеного відтворення в аграрній галузі заходами прямого чи опосередкованого впливу на ціноутворення (Moldavan, 2012). На низьку ефективність прямої державної фінансової підтримки вказують В.К. Збарзький та В.П. Горьовий (Zbarskyi and Horovy, 2010).

Метою досліджень є обґрунтувати теоретичні основи та практичні підходи до визначення пріоритетних напрямів державного регуляторного впливу в сільському господарстві. Для досягнення мети вирішувались завдання:

- виявити доцільність та спрямування державної регуляторної політики в сільському господарстві у

різних типах ринково орієнтованих економічних систем;

- дослідити вплив державного регулювання сільського господарства на виникнення і розвиток суб'єктів господарювання за окремими організаційно-правовими формами;

- вивчити вплив державної політики на вирішення соціальних проблем у сільських населених пунктах.

Матеріал і методи досліджень

Застосовувались загальноприйняті методи дослідження. Економічно-статистичні методи використовуються для визначення розмірів і частки фермерських господарств у обсягах виробництва продукції. Монографічний метод використано для оцінки спрямованості державної регуляторної політики у сільському господарстві.

Результати та їх обговорення

Реформування сільського господарства України в першій половині 90-х років минулого століття здійснювалось відпущенням важелів державного командного впливу на суб'єкти господарювання. Вважалося, що лібералізація державного впливу в поєднанні з ринковими регуляторами, які діють автоматично, забезпечить вирішення усіх проблем, що нагромадились. Помилковість такого підходу підтверджено розвитком сільського господарства у наступні роки. Стереотип поглядів на всевильність ринку формувался в умовах посилення розриву у рівнях розвитку сільського господарства в країнах з ринковою і планово орієнтованою економікою. До уваги не бралось те, що ринок виконує регуляторні функції за умов певного рівня його сформованості, насамперед ринкової інфраструктури, де здійснюється ринкове генерування ціни, яка є основним ринковим регулятором. У країнах з розвинутою ринковою економікою ринкові відносини формувались тривалий час еволюційно в поєднанні із застосуванням державних регуляторних актів для вирішення проблем, які періодично виникали. При цьому поняття “ринкова економіка” є абстрактним і при окремих загальних рисах в кожній країні формується своя модель такої економіки.

Р. Літан, В. Бомолта, К. Шрамм виділяють такі типи ринкових систем, як олігархічний капіталізм, напівдержавний капіталізм, управлінський капіталізм, підприємницький капіталізм (Boumol et al., 2007). Без

належного регуляторного впливу у постсоціалістичних економічних системах формується, зазвичай олігархічний капіталізм, який характеризується зосередженням ресурсів і влади у руках небагатьох членів суспільства. Такий капіталізм не забезпечує економічного зростання, а збільшення частки окремих осіб, які переважно перераховують свої прибутки на рахунки офшорних зон. Невеликий економічний ріст можливий лише для недопущення політичної кризи і соціального вибуху. В умовах олігархічного капіталізму відмічається величезна диференціація у рівнях доходів населення. На ринках переважають “неофіційні” відносини. Олігархічний капіталізм поширений у колишніх республіках СРСР, багатих на нафту країнах Близького Сходу, багатьох країнах Африки і Латинської Америки (Boumol et al., 2007).

Напівдержавний капіталізм характеризується приватною власністю на засоби виробництва, але держава спрямовує свої ресурси у найбільш перспективні галузі. Можливість такого маневрування ресурсами забезпечується державною банківською системою. В Індії, наприклад, 75% банків контролюється державою. Основна риса напівдержавного капіталу – суттєвий державний вплив на економічні процеси. У Сінгапурі державний вплив дозволив забезпечити збільшення обсягів виробництва до рівня економічно розвинутих країн. Доцільність такого державного впливу на економіку нині є очевидною і для України, в т. ч. і для вітчизняного сільського господарства на етапі формування ринкових відносин.

Поза будь якими сумнівами, визначальним в умовах ринково орієнтованої економічної системи є ринковий механізм її регулювання. При цьому мінімальне втручання державних органів можливе лише за умови наближення ринку до ідеальної моделі чистої конкуренції, коли відсутній будь-який монопольний вплив окремих суб'єктів господарювання. Чинниками, що зумовлюють державне втручання у ринкові процеси, є циклічний характер розвитку економіки, зовнішні ефекти, неспроможність ринку забезпечити людей соціальними благами, монопольні тенденції окремих суб'єктів господарювання. Для вирішення питань спрямованості державного впливу на економічні процеси у економічно розвинутих країнах застосовують регресійний аналіз. Побудова регресійних моделей, які дозволяють виявити вплив окремих економічних чинників на економічні процеси, вивести математичну формулу економічного росту, перетворилось на основний напрям економічної науки та формування державної економічної політики. Свідченням сліпого поширення на державну регуляторну політику України підходів, які характеризують кількісні співвідношення у зрілих економічних системах, є здійснення монетарної політики. Передумовою монетарної політики і відповідного макроекономічного аналізу є рівновага економіки, при якій формується потреба у певній кількості грошей. Такий підхід прийнятний для сталих ринкових систем, де формуються певні тенденції і закономірності, але він не може застосовуватись для економік, де ринкові тенденції тільки зароджуються. Проблеми регуляторного впливу держави в умовах ліквідації командної економіки і станов-

лення ринково орієнтованої економічної системи є специфічними, характерними лише для післясоціалістичних країн. Підходи до їх вирішення у світовій економічній науці не розглядались. Тому перелік запозичених у зарубіжних виданнях чинників, що зумовлюють необхідність державного регулювання економічних систем, варто доповнити такими, як створення однакових стартових умов для початку ведення бізнесу, формування ринкового середовища, активізація підприємницької діяльності.

Запропоновані підходи до визначення чинників доцільності та спрямованості державного впливу є результатом ретроспективного аналізу розвитку вітчизняної економіки. Необхідність створення рівних стартових умов є особливим чинником, що зумовлює спрямованість державної регуляторної політики на початкових етапах трансформації економічної системи на ринкових засадах. Формально приватизація державної власності здійснювалась арифметичним розподілом її на кількість приватизаційних сертифікатів, рівну чисельності жителів. Усі миттєво стали власниками, але більшість так і не отримала акцій, і тим більше не могла впливати на стан справ у підприємствах, після їх приватизації. Переважна більшість реформованих таким способом підприємств просто перестали функціонувати.

Основними виробниками сільськогосподарської продукції після ліквідації колгоспів стали особисті селянські господарства, які є історично перехідною формою господарювання. За умови застосування належної регуляторної політики щодо створення стартових умов розвитку такі господарства трансформуються у ринково орієнтовані фермерські господарства товарного типу. В Україні у 2017 році частка фермерських господарств в обсягах виробництва сільськогосподарської продукції у постійних цінах 2010 року складала лише 8,7 відсотків. Прискорено розвивались особливо великі за розмірами підприємницькі структури холдингового типу.

Переваги великих і особливо великих господарських структур забезпечуються ефектом масштабу:

- використанням високопродуктивних технічних засобів виробництва – тракторів, комбайнів, які недоступні за ціною для невеликих підприємств і не можуть ефективно використовуватись на невеликих за розмірами земельних ділянках;
- залученням вузькопрофільних фахівців, що належною організацією виробничих процесів, застосуванням досконалих технологій забезпечують високу врожайність сільськогосподарських культур та продуктивність тварин. Цим досягається підвищення продуктивності сільського господарства, що є основним чинником приближення вітчизняного сільського господарства до вимог ЄС. Крім того, технології, що застосовуються і контролюються фахівцями є прийнятними для виробництва продукції, яка відповідає вимогам міжнародних стандартів, в тому числі й санітарних. Така продукція може поставлятися на ринки ЄС;
- доступністю значних сум кредитів, що визначається наявністю предметів застави;
- зростанням розмірів товарних партій однорідної

продукції і підвищенням ефективності логістичних операцій.

Партії такої продукції є привабливими для посередницьких структур і за рахунок цього великі фермерські господарства забезпечують конкурентні переваги у каналах розподілу. Розширюються можливості пошуку альтернативних каналів. Вони можуть здійснювати пошук контрагентів за результатами біржових торгів. Не виключаються можливості самостійного здійснення усіх збутових логістичних операцій без залучення посередників. Цим долається монопольний вплив окремих закупівельних структур у кожному регіоні, який є особливо відчутним для невеликих товаровиробників. Основна конкурентна перевага, яка досягається за рахунок ефекту масштабу – зниження собівартості продукції. У міру зростання розмірів господарств відмічається підвищення загального рівня рентабельності виробництва. Все ж вагомими є контраргументи щодо становлення та розвитку агрохолдингів. Вони позбавляють у майбутньому можливостей створення фермерських господарств сільськими жителями, які є власниками земельних паїв, але через обмежені фінансові ресурси і таку ж обмежену державну фінансову підтримку новостворених фермерських господарств не можуть їх використовувати. Вільний продаж землі в умовах незавершеності документального оформлення власності на неї колишніми членами колгоспів, поляризації суспільства за наявністю фінансових ресурсів і можливістю придбання землі призведе до ізоляції від неї більшості сільських жителів, “пролетаризації” сільського населення, посилення соціальних проблем.

Не заперечуючи тенденцій укрупнення фермерських господарств у Європі, варто відмітити, що за даними Євростату середній розмір такого господарства складає 20 га. У переважній більшості фермерських господарств ЄС на постійній основі не залучається наймана праця. Зазвичай, наймані працівники залучаються лише сезонно на період напружених робіт.

Сприймаючи найм працівників як характерне для економічної системи, що базується на ринкових відносинах і приватній формі власності явище, все ж концентрація земельних угідь України у власності обмеженої групи осіб, поява значної кількості безземельних селян посилюватиме соціальну напруженість, провокуватиме, особливо у наступних поколіннях, соціальні конфлікти. Неприйнятність “наймитування” для більшості сільських жителів підтверджується проблемами із пошуком найманих працівників для роботи у фермерських господарствах в умовах безробіття.

Порівнюючи стан і тенденції розвитку фермерських господарств у ЄС, спрямованість Спільної аграрної політики ЄС із тривалим періодом реформування вітчизняного сільського господарства, проголошеним наближенням регуляторної політики у сільському господарстві України до принципів ЄС в умовах європейської інтеграції, варто зазначити відхилення відхилення цієї політики соціальної орієнтації. Частка фермерських господарств в ЄС, площа кожного з яких не перевищує 5 га, складає приблизно 60% загальної кількості. Це поєднується із високою продуктивністю,

дотриманням санітарних норм і стандартів, формуванням оптимальних товарних партій однорідної продукції для експорту.

Уже нині назріла гостра необхідність визначення прийнятних типів суб'єктів господарювання і відповідно спрямованості державної регуляторної політики на їхнє формування та створення умов для розвитку. Без цього інвестиції у сільське господарство, привабливість якого визначається можливістю використання родючих чорноземних ґрунтів і забезпеченням на основі цього конкурентних переваг на міжнародних ринках, сприяє концентрації землекористування. Виникає ефект, який у наукових виданнях називають “ресурсним прокляттям” (Gurieva et al., 2010). Він полягає у тому, що використовуючи доступні природні ресурси, які забезпечують конкурентні переваги, можна досягти належних показників розвитку без спрямування щодо цього зусиль державних органів управління. Це послаблює їх увагу. В країнах, де такі ресурси відсутні, державні органи змушені розробляти і здійснювати програми розвитку галузі. У довготерміновому періоді показники галузевого розвитку країн, які володіють конкурентними перевагами за рахунок природних ресурсів, часто виявляються гіршими, ніж у країнах, де такі ресурси відсутні. Причиною відставання є можливість одержання ренти від використання природних ресурсів без інвестицій у розвиток сфери переробки. Такі країни виявляються дуже залежними від світових цін на сировину і обмінного курсу національної грошової одиниці. Через неналежний розвиток сфери переробки, низьку конкурентоспроможність переробленої продукції в умовах зниження цін на сировину показники галузевого розвитку в таких країнах сягають критичних значень.

Характерною ознакою розвитку країни, багатой ресурсами, є високий рівень диференціації суспільства за доходами окремих громадян. Доходи від використання ресурсів в умовах концентрації виробництва отримує обмежена кількість громадян. Інші ізольовані від ресурсів, опиняються у важкому економічному становищі, що провокує соціальні конфлікти.

Проблеми подолання бідності у селах шляхом розробки і здійснення відповідної державної політики на основі прямого перерозподілу доходів є особливо дискусійними. По-перше, за рахунок прямої державної підтримки проблемно компенсувати втрачені доходи значної групи населення, які вони могли б отримувати за умови зайнятості навіть країнам, у яких можливості використання держбюджетних коштів для цього перевищують ті, що існують в Україні. По-друге, суттєві перерозподільні процеси вимагають посилення податкового навантаження, які стримують економічний ріст суб'єктів, що функціонують. Не можуть бути прийнятними в умовах вкрай низьких доходів сільських жителів пропозиції вирішувати проблеми розвитку соціальної інфраструктури села шляхом впровадження нових і збільшення існуючих місцевих зборів. Визначальним напрямом удосконалення державної регуляторної політики в аграрній сфері є її спрямування на формування системи землекористувань з орієнтацією на використання землі окремими селянськими сім'ями. “Соціальний аспект

земельної реформи, – пише С.М. Кваша, – необхідно розглядати у контексті аксіоми – селяни мають жити на землі, її обробляти та отримувати від такої діяльності дохід, здатний за розмірами забезпечити гідні умови для духовного і культурного розвитку людини” (Kvasha, 2009).

Висновки

Стереотип поглядів на всесильність ринку формувався в умовах посилення розриву в рівнях розвитку сільського господарства у країнах з ринковою і планово орієнтованою економікою. До уваги не бралось те, що ринок виконує регуляторні функції за умов певного рівня його сформованості, насамперед ринкової інфраструктури, де здійснюється ринкове генерування ціни, яка є основним ринковим регулятором. У країнах з розвинутою ринковою економікою ринкові відносини формувались тривалий час еволюційно в поєднанні із застосуванням державних регуляторних актів для вирішення проблем, які періодично виникають.

Проблеми регуляторного впливу держави в умовах ліквідації командної економіки і становлення ринково орієнтованої економічної системи є специфічними, характерними лише для післясоціалістичних країн. Підходи до їх вирішення у світовій економічній науці не розглядалися. Тому перелік запозичених у зарубіжних виданнях чинників, що зумовлюють необхідність державного регулювання економічних систем, варто доповнити такими як створення однакових стартових умов для початку ведення бізнесу, формування ринкового середовища, активізація підприємницької діяльності.

Уже нині назріла гостра необхідність визначення

прийнятних типів суб’єктів господарювання і відповідно спрямованості державної регуляторної політики на їх формування та створення умов для розвитку.

References

- Boumol, W.I., Litan, R.E., & Schvamm, C.I. (2007). *Good capitalism, Bad capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity*. Yale University Press New Haven and London.
- Guriev, S., Plehanov, A., & Sonin, K. (2010). *Jekonomicheskij mehanizm syrevoj modeli razvitija. Voprosy jekonomiki*, 3, 4–23. <http://www.vopreco.ru/rus/redaction.files/3-10.pdf> (in Russian).
- Kvasha, S.M. (2009). *Zemelni vidnosyny v konteksti modelei rozvytku silskoho hospodarstva. Ekonomika APK*, 3, 54–57. http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2009/2009_03/09_03_14.pdf (in Ukrainian).
- Moldavan, L.V. (2012). *Formy i vazheli derzhavnoho vplyvu na formuvannia mizhhaluzevykh tsin ta yikh stabilizatsiiu v ahroprodovolchomu kompleksi (zarubizhnyi dosvid)*. *Ekonomika APK*, 1, 180–182. http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2012/2012_01/12_01_39.pdf (in Ukrainian).
- Riabokon, V.P., & Suprun, O.M. (2012). *Efektivnist funktsionuvannia ta udoskonalennia mekhanizmiv ekonomichnoho rehuliuвання ahrarnoho vyrobnytstva. Ekonomika APK*, 6, 6–12. http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2012/2012_06/12_06_02.pdf (in Ukrainian).
- Zbarskyi, V.K., & Horovyi, V.P. (2010). *Derzhavna pidtrymka silskoho hospodarstva. Ekonomika APK*, 4, 74–80. http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2010/2010_04/10_04_11.pdf (in Ukrainian).